

STUDIUM
WERSJA POLSKA

projekt: **poliska**[®]

Badanie kapitału społecznego w Polsce i na Węgrzech

Raport z badań

ENoP
EUROPEAN NETWORK OF
POLITICAL FOUNDATIONS

Niniejszy raport został opublikowany przez European Network of Political Foundations we współpracy z Fundacją Projekt: Polska i jest współfinansowany przez Unię Europejską. Za jej treść odpowiadają wyłącznie jej autorzy i nie musi odzwierciedlać poglądów Unii Europejskiej ani European Network of Political Foundations.

**Współfinansowane
przez Unię Europejską**

Wydawca:

European Network of Political Foundations – ENoP

Rue de l'Industrie 42

B-1040 Bruxelles

Autorzy: dr Miłosz Hodun
dr Krzysztof Mączka
dr Maciej Milewicz

Tłumaczenie: Natalia Czekalska

SPIS TREŚCI

5

1 Wstęp: Kapitał społeczny jako remedium na illiberalizm

8

2 Czym jest kapitał społeczny i jak go rozumiemy?

10

3 Metodologia

3.1 Cele badania 11

3.2 Metody i techniki badawcze 12

3.3 Struktura próby 13

3.4 Przebieg badania wraz z harmonogramem 14

16

4 Analiza wyników badań

4.1 Zaufanie 16

4.2 Normy i wartości 20

4.3 Struktury 24

4.4 Działania 27

30

5 Podsumowanie

35

6 Appendix

- 6.1 Spis tabel 35
- 6.2 Spis grafik 35
- 6.3 Autorzy 36
- 6.4 Wydawcy 36

1

WSTĘP: KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO REMEDIUM NA ILLIBERALIZM

dr **Dániel Mikecz** | Starszy pracownik naukowy, Instytut Republikon
Pracownik naukowy, Centre for Social Sciences

Podczas zaciekłych debat politycznych ludzie rzadko w ogóle zwracają uwagę na ich podłoże i na szanse, które mogą z nich wyniknąć. Już przed pojawieniem się mediów społecznościowych, tabloidyżacja informacji doprowadziła do personalizacji polityki. Polityk stał się produktem – jego życie prywatne, jego wizerunek jako nośnik politycznej tożsamości. Media społecznościowe tylko tę sytuację uwypukliły – treści polityczne stały się jednymi z wielu w osobistym feedzie osób korzystających z przeróżnych platform, przeplatały się z treściami publikowanymi przez rodzinę i znajomych. Posługując się terminologią nauk społecznych, zaczęliśmy skupiać się na sprawczości zamiast na strukturze. Innymi słowy, media i opinia publiczna interesują się tym, kto działa, osobą decyzyjną, bardziej niż kontekstem społecznym samych działań. A przecież trzeba zwrócić uwagę na kontekst i strukturę działań, by zrozumieć wszystkie czynniki, które wpływają na szanse, zasoby czy interpretacje procesu decyzyjnego. Jednym z takich czynników strukturalnych jest kapitał społeczny danego społeczeństwa lub grupy.

Według prominentnego francuskiego filozofa, Pierre’a Bourdieu, kapitał społeczny można zdefiniować jako sumę zasobów aktualnych i potencjalnych, należących się jednostce lub grupie z tytułu posiadania trwałej, mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanej sieci relacji, znajomości, uznania wzajemnego (Bourdieu 2011). Zatem relacje między jednostkami pozwalają im zdobyć kapitał społeczny (Machalek & Martin 2015). Według koncepcji Bourdieu różne formy kapitału mogą być wymieniane, czyli gromadzenie kapitału społecznego może pomóc w zbudowaniu kapitału finansowego czy politycznego. To ostatnie jest szczególnie istotne w kontekście niniejszej publikacji. W związku z powyższym chciałbym wspomnieć jedną z najważniejszych prac Roberta Putnama, mianowicie „Samotną grę w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot

lokalnych w Stanach Zjednoczonych”. W tej książce Putnam śledzi upadek kapitału społecznego w USA. Wedle jego koncepcji ten upadek ma znaczący wpływ na zaangażowanie społeczne i społeczeństwo obywatelskie, ogólnie rzecz ujmując – na wolność zrzeszania się, która od czasów Tocqueville’a uważana jest za szkołę demokracji. Podstawowe teorie postkomunistycznej transformacji systemów w Europie Środkowej podkreślały właśnie znaczenie społeczeństwa obywatelskiego.

Strategiczną innowacją polskiej opozycji demokratycznej była budowa struktur równoległych do oficjalnego państwa komunistycznego. Według koncepcji nowego ewolucjonizmu wysiłek miał być skierowany ku teraźniejszości, a jego celem było wybudowanie „zrębów struktury demokratycznego socjalizmu”, niekoniecznie jako zinstytucjonalizowanej, prawnej struktury, lecz jako codziennej wspólnoty, zbioru interakcji wolnych ludzkich. Ta wspólnota miała być wypracowana przez akty nieposłuszeństwa (Michnik 1985). Podobna strategia została rozwinięta przez dysydentów czechosłowackich, jednakże nie jako alternatywny związek o masowym członkostwie, ale jako kultura konspiracyjna, która była nośnikiem wartości równoległego społeczeństwa. W Niemczech Wschodnich alternatywne grupy promujące środowisko naturalne czy pacyfizm powstały z wykorzystaniem struktury organizacyjnej kościoła luterańskiego. Wszystkie te działania polityczne wymagały gęstej siatki powiązań międzyludzkich, innymi słowy dużego kapitału społecznego. Z drugiej strony społeczeństwo węgierskie było o wiele bardziej indywidualistyczne i zdemobilizowane. Komunistyczny dyktator János Kádár podsumował to następującymi słowami: „kto nie jest przeciw nam, jest z nami”. W związku z tą przemyślaną demobilizacją i wyższym niż w innych państwach bloku standardem życia, Węgrzy i Węgierki bardziej skupiali się na indywidualnych strategiach życiowych niż na poszukiwaniu rozwiązań kolektywnych. W konsekwencji, mimo mniejszych opresji, węższe grupy społeczne angażowały się w działalność dysydencką.

Przechodząc do bieżącej sytuacji politycznej w Polsce i na Węgrzech, oczywistym jest, że duży kapitał społeczny jest niezbędny, by skutecznie przeciwstawić się illiberalizmowi i prawicowemu populizmowi. Nie dziwi zatem, dlaczego reżimy illiberalne atakują zaciekle organizacje społeczeństwa obywatelskiego i unikają dialogu społecznego. Jednakże nie można pominąć faktu, że illiberalne, prawicowo-populistyczne rządy cieszą się poparciem społecznym. Politycy Fideszu i PiS-u polegają na zaangażowaniu społecznym i mobilizują swoich zwolenników poprzez gęstą sieć powiązań. Z drugiej strony, często zdarza się, że organizacje pozarządowe nie są ani inkluzywne ani oddane wartościom demokratycznym. Są wówczas nazywane społeczeństwem nieobywatelskim (Glasius 2010) lub złym społeczeństwem obywatelskim

(Chambers & Kopstein 2001). Niemniej nie ulega wątpliwości, że wyzwania stawiane przez reżimy illiberalne każą skupić się na gromadzeniu kapitału społecznego, kapitału ludzkiego.

Ostatnie dekady udowodniły, że kierowane bezpośrednio przez obywateli działania polityczne nie są wystarczające, by doprowadzić do końca rządów illiberalnych cieszących się poparciem wyborców i legitymacją wyborczą. Z drugiej jednak strony, opozycja nie może mobilizować wyborców bez kontaktu ze społeczeństwem. Zatem zinstytucjonalizowane i niezinstytucjonalizowane siły polityczne powinny współpracować na rzecz przerwania degradacji demokracji w regionie. Kluczowym warunkiem powodzenia jest zgromadzenie odpowiedniego kapitału społecznego.

BIBLIOGRAFIA

Bourdieu, P. (2011). The Forms of Capital. In M. Granovetter & R. Swedberg (Eds.), *The Sociology of Economic Life* (p. 78). Routledge.

Chambers, S., & Kopstein, J. (2001). Bad civil society. *Political Theory*, 29 (6), 837–865. <https://doi.org/10.1177/0090591701029006008>

Glasius, M. (2010). Uncivil society. In H. K. Anheier & S. Toepler (Eds.), *International Encyclopedia of Civil Society* (pp. 1583–1588). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4_6

Machalek, R., & Martin, M. W. (2015). Sociobiology and Sociology: A New Synthesis. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier.

Michnik, A. (1985). *Letters from prison and other essays*. University of California Press.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. *Proceedings of the 2000 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work – CSCW '00*, 357. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>

CZYM JEST KAPITAŁ SPOŁECZNY I JAK GO ROZUMIEMY?

Pojęcie „kapitał społeczny” jest pojęciem powstałym jako pewne poszerzenie pojęcia „kapitał ludzki”, ale w ciągu minionych dwóch dekad zarówno ewolucja samego pojęcia jak i liczne koncepcje z nim związane nadały mu zupełnie nowego znaczenia. Kapitał społeczny, z uwagi na swój wielowymiarowy, ilościowo-jakościowy charakter, można rozumieć na wiele sposobów, stąd też i różnorodność poszczególnych typów kapitału społecznego funkcjonujących we współczesnych koncepcjach teoretycznych.

W ramach analizy kapitału społecznego przyjęto cztery główne wymiary: struktury, normy i wartości, zaufanie oraz działania. W ramach struktur społecznych analizować można m.in. formalne i nieformalne sieci społeczne, liczne grupy społeczne i liderów. Wśród wymienianych kluczowych norm, takich jak norma współdziałania, wzajemności, solidarność, kluczowego znaczenia nabiera wątek zaufania, stąd zaufanie interpersonalne, zgeneralizowane, czy zaufanie do instytucji, umieszczone zostały w ramach osobnego wymiaru. Z kolei na działania składają się obszary działań zbiorowych, współpracy, komunikacji, czy kształcenia.

Tabela 1. Poziomy kapitału społecznego

Zaufanie	Normy i wartości	Struktury	Działania społeczne
<ul style="list-style-type: none">• genralne• do osób• do systemu prawa• do liderów	<ul style="list-style-type: none">• wzajemności i współodpowiedzialność za dobro wspólne• solidarność• normy współdziałania• tożsamość terytorialna	<ul style="list-style-type: none">• relacje• formalne i nieformalne• sieci społeczne	<ul style="list-style-type: none">• działania na rzecz grupy• udział w społeczeństwie obywatelkim• komunikacja społeczna

Źródło: opracowanie własne

Rola zaufania w kształtowaniu się kapitału społecznego jest fundamentalna w związku z obecną sytuacją społeczno-polityczną:

- 1 Rosnąca polaryzacja polityczna, której rezultatem jest, między innymi, ostrzeżenie dyskursu medialnego.
- 2 Istotne różnice w odbiorze Unii Europejskiej w różnych państwach członkowskich, ujawniające problem spójności w samej UE. Chociaż uśredniony poziom zaufania do EU jest najwyższy od kryzysu finansowego 2008 r., badania Eurobarometru pokazują silny eurosceptycyzm krajach Europy Środkowej (m.in. w Polsce) i jeszcze silniejszy w Niemczech i Francji.
- 2 Pandemia COVID-19, która stworzyła dwustronna potrzebę zaufania, zarówno po stronie instytucji publicznych (zależnych w znacznej mierze od przestrzegania norm przez obywateli i zmuszonych do budowania i podtrzymywania zaufania w celu utrzymania efektywności działań) jak i po stronie obywateli (oczekujących poczucia sprawczości i bezpieczeństwa od władz i zobowiązanych do podjęcia działań na poziomie wspólnoty).

3

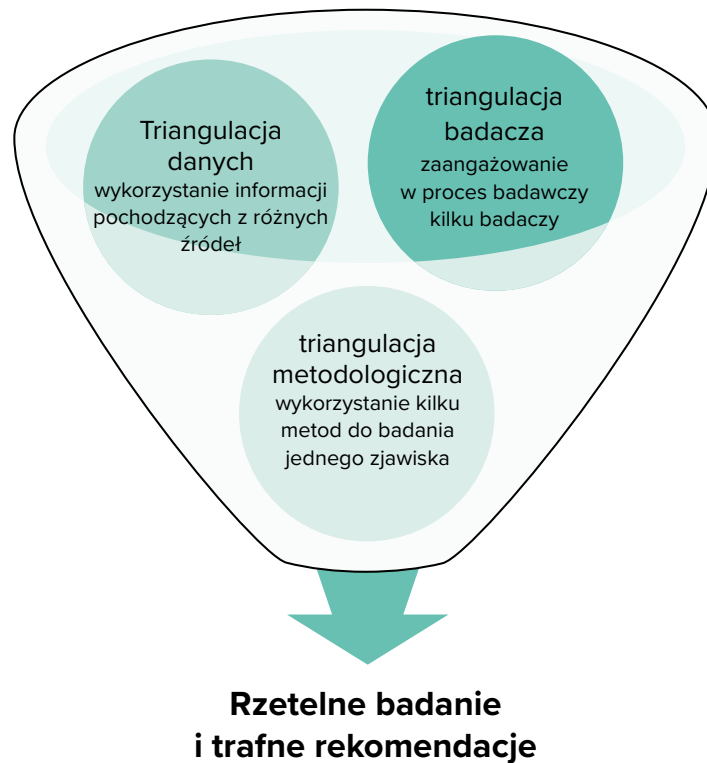
METODOLOGIA

W celu zapewnienia jak największej rzetelności realizacji procesu badawczego oraz trafności formułowanych wniosków i rekomendacji, w ramach badania wykorzystaliśmy podejście metodologiczne oparte na tzw. triangulacji, która stanowi jedną z podstaw prowadzenia badań społecznych. Triangulacja, czyli zwielokrotnienie, będzie dotyczyła trzech obszarów:

- Metod i technik badawczych (triangulacja metodologiczna) – polega na kontrolowaniu spójności wniosków formułowanych przy wykorzystaniu różnych metod gromadzenia danych;
- Źródeł informacji (triangulacja danych) – polega na zwielokrotnieniu źródeł informacji w ramach tej samej metody ich gromadzenia;
- Perspektyw badawczych osób realizujących badanie (triangulacja analityczna), związana z tym, że wyniki badania analizowane są przez kilkuosobowy zespół.

Grafika 1. **Schemat triangulacji zastosowanej w badaniu**

Źródło: opracowanie własne

3.1. Cele badania

Zasadnicze cele projektu to:

- 1 Analiza kapitału społecznego w Polsce i na Węgrzech.
- 2 Określenie wskaźników do monitorowania kondycji kapitału społecznego na poziomach takich jak:
 - Zaufanie,
 - Relacje z różnymi grupami odniesienia,
 - Stosunek do dobra wspólnego, budowy społeczeństwa obywatelskiego – aktywności społecznych, zaangażowania obywatelskiego,
 - Działania na rzecz innych osób (wolontariat, filantropia),
 - Akceptacja dla demokracji,
 - Zainteresowanie i udział w polityce,
 - Aktywizm obywatelski.

3.2. Metody i techniki badawcze

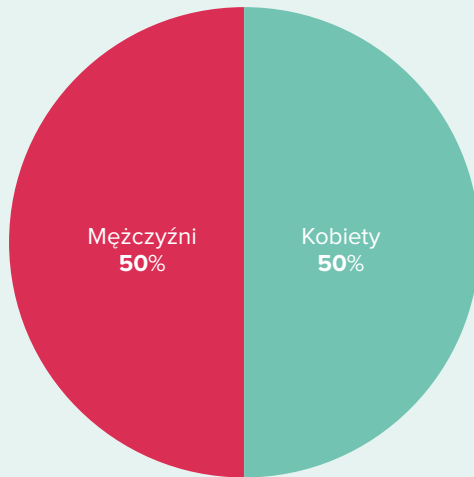
Tabela 2. Uzasadnienie wyboru technik badawczych wraz z opisem próby badawczej

Technika	Uzasadnienie	Dobór próby i jej liczebność
Analiza danych zastanych (desk research)	<p>Analiza danych zastanych była pierwszym etapem badania – wstępem do prowadzenia badań właściwych. Pozwalała nie tylko zapoznać się z kontekstem badania, ale także z wszystkimi dokumentami istotnymi dla jej przebiegu.</p>	<p>Analizie zostały poddane badania dotyczące kapitału społecznego oraz ogólnodostępne raporty socjologiczne.</p>
FGI (zogniskowane wywiady grupowe)	<p>Dyskusja była prowadzona według opracowanego wcześniej scenariusza, opisującego cele każdego etapu badania (czyli jakie informacje chce się uzyskać podczas tego etapu) oraz zawierającego zagadnienia do poruszenia podczas swobodnej dyskusji.</p> <p>Celem dyskusji było pozyskanie materiału jakościowego, pogłębiającego wyniki badań ilościowych i rozwijającego wybrane zagadnienia.</p> <p>W badaniu wzięli udział działacze lokalni, przedstawiciele NGO i aktywiści – taki dobór respondentów uzasadniony był chęcią uzyskania danych od osób bardziej niż przeciętnie zaangażowanych w działalność społeczną.</p> <p>Dyskusje były nagrywane w formie audio i / lub video.</p>	<p>W ramach badania przeprowadzono:</p> <ul style="list-style-type: none">• 2 wywiady zogniskowane z działaczami lokalnymi, przedstawicielami NGO i aktywistami w Polsce.• 2 wywiady zogniskowane z działaczami lokalnymi, przedstawicielami NGO i aktywistami na Węgrzech
CATI – ankieta telefoniczna	<p>W badaniach realizowanych metodą CATI wywiad z respondentem był prowadzony przez telefon, a pytania zapisane zostały według specjalnego skryptu komputerowego. Skrypt pozwalał na zautomatyzowanie kwestionariusza.</p> <p>Celem badania CATI była próba dokonania pomiaru kapitału społecznego opisanego według zoperacjonalizowanych wskaźników badawczych.</p>	<p>W badaniu internetowym CATI wzięło udział 1393 respondentów:</p> <ul style="list-style-type: none">• W Polsce 779,• Na Węgrzech 614, <p>Zgodnie z reprezentatywnym charakterem próby według płci i wieku.</p> <p>Scenariusz wywiadu kwestionariuszowego CATI stanowi osobny załącznik do raportu.</p>

Źródło: opracowanie własne

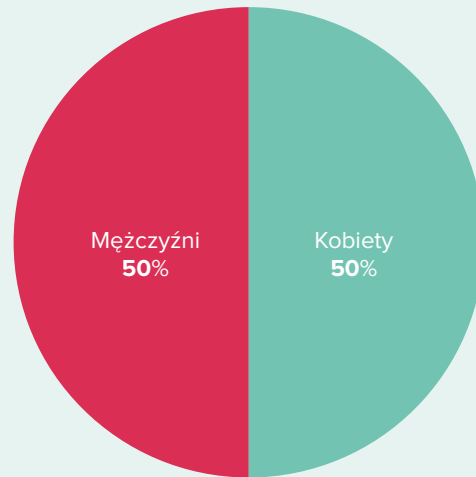
3.3. Struktura próby

Grafika 2. Płeć – Polska, N=779

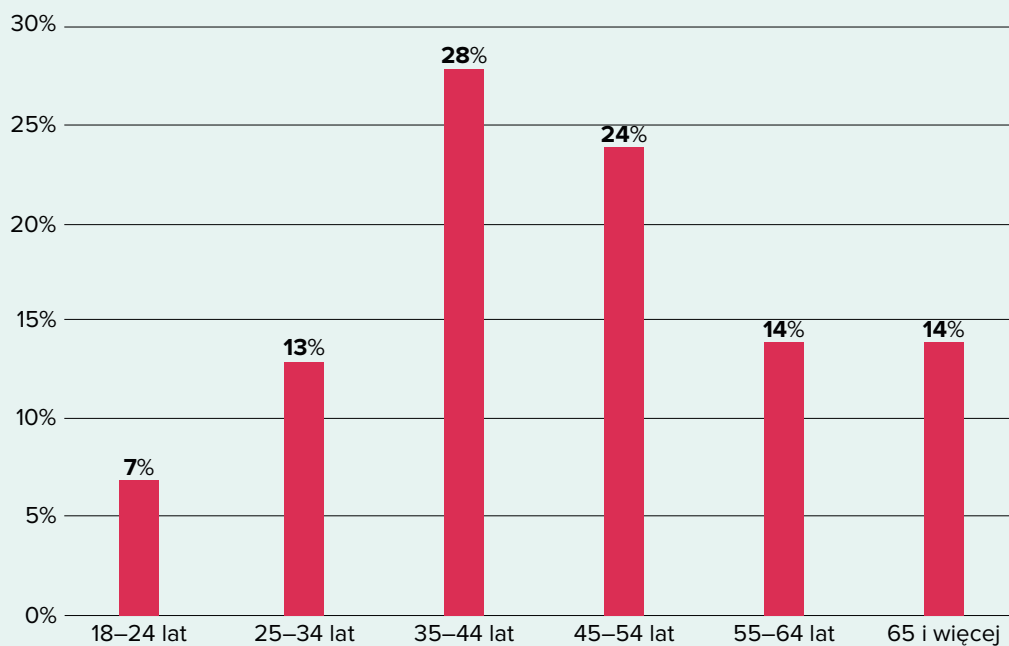
Źródło: opracowanie własne

Grafika 3. Płeć – Węgry, N=614

Źródło: opracowanie własne

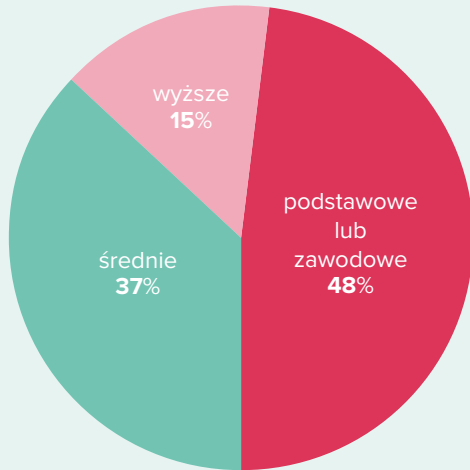
Grafika 4. Wiek – Polska, N=779

Źródło: opracowanie własne

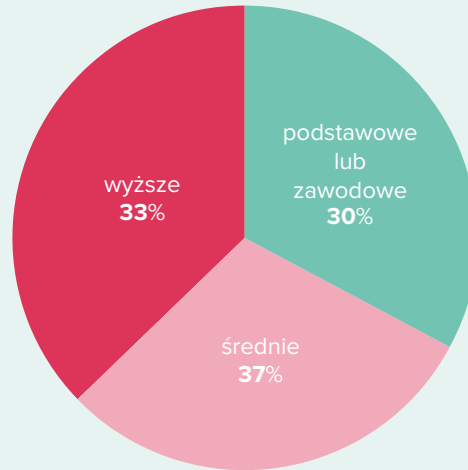
3.3. Struktura próby kont.

Grafika 5. **Wykształcenie – Polska, N=779**

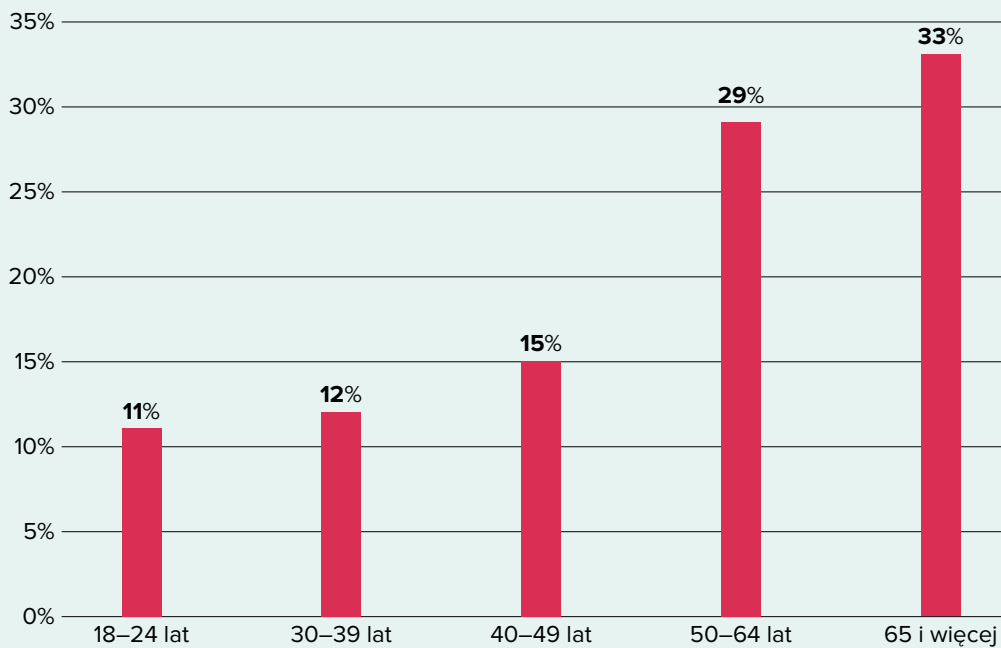
Źródło: opracowanie własne

Grafika 6. **Wykształcenie – Węgry, N=614**

Źródło: opracowanie własne

Grafika 7. **Wiek – Węgry, N=614**

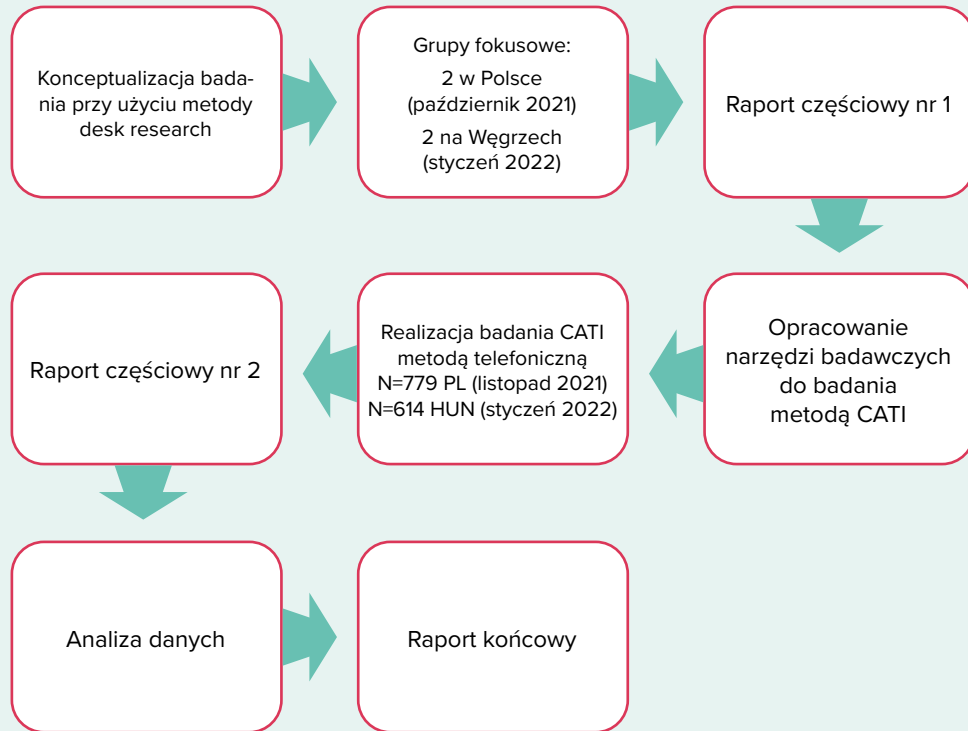

Źródło: opracowanie własne

3.4. Przebieg badania wraz z harmonogramem

Grafika 8. Schemat procedury badawczej

Źródło: opracowanie własne

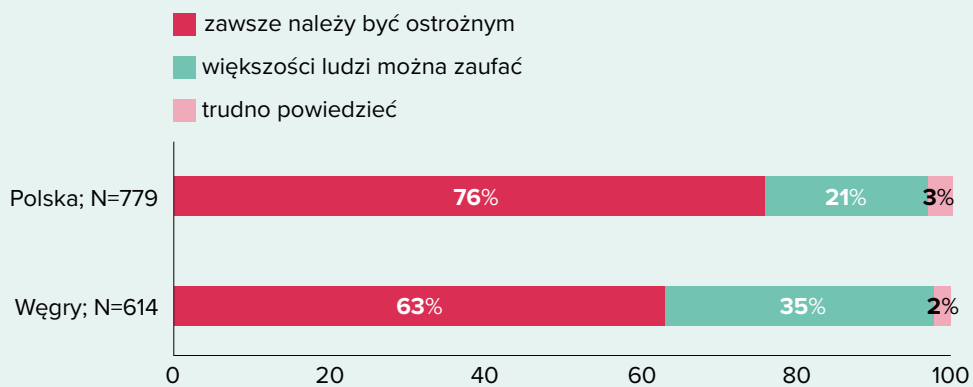
4

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

4.1. Zaufanie

Grafika 9. Zaufanie ogółem

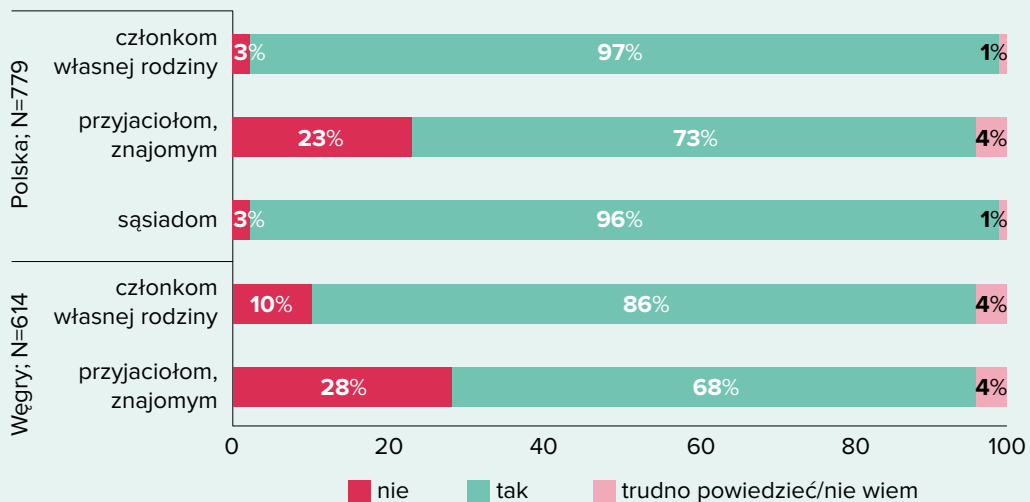
Ogólnie uważam, że...

Źródło: opracowanie własne

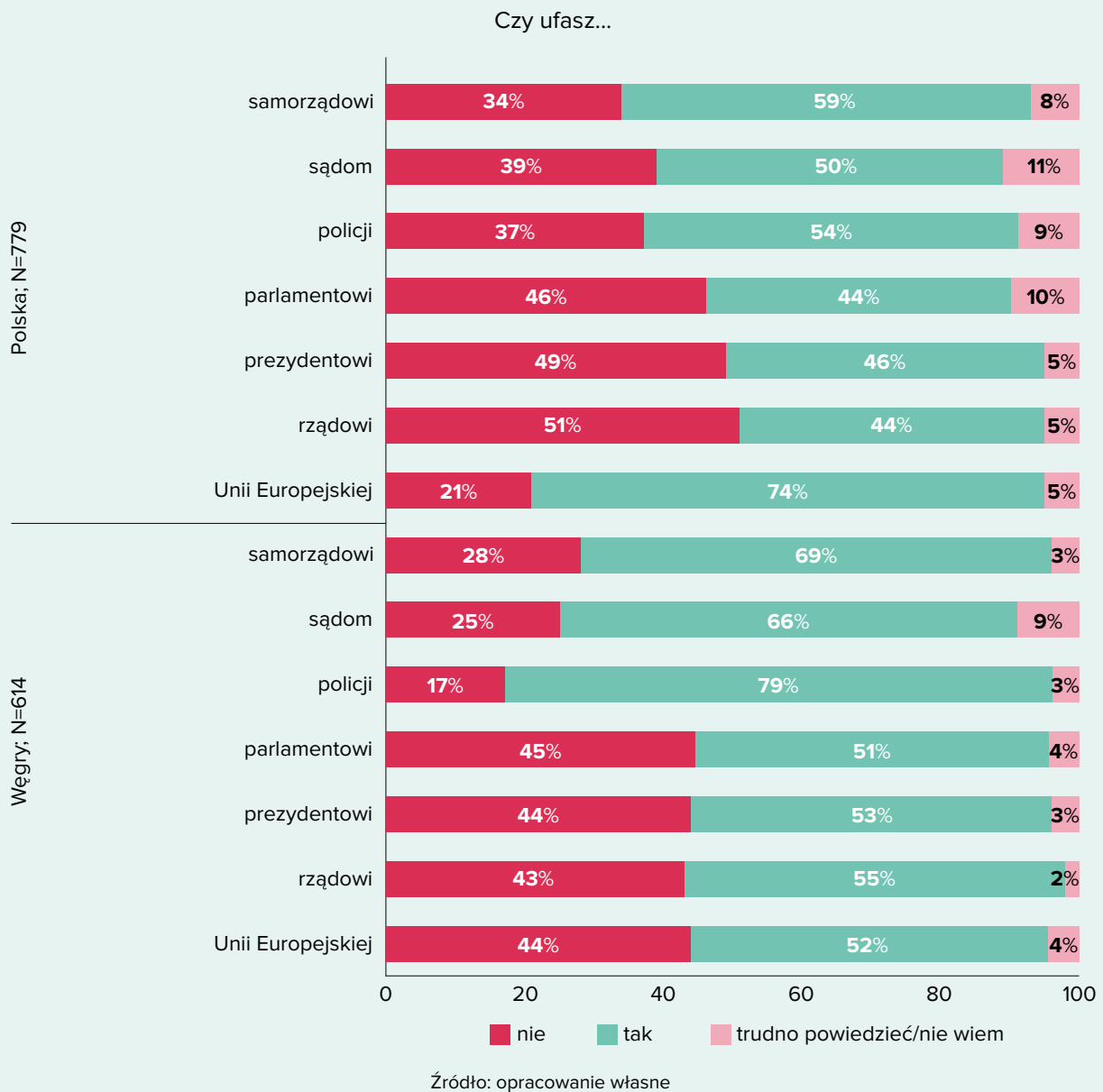
Grafika 10. Zaufanie do osób

Czy ufasz...

Źródło: opracowanie własne

Grafika 11. Zaufanie do instytucji

Komentarz:

Wyniki badań dotyczących zaufania różnią się dla obu krajów, choć nie są to duże niezgodności. W przypadku ogólnego zaufania do społeczeństwa zarówno większość węgierskich i polskich obywateli deklaruje ostrożność względem innych, jest to odpowiednio 63% i 76% respondentów. Tylko 35% Węgrów i 21% Polaków uważa, że ludziom można ufać. Zatem społeczeństwo polskie okazuje się w tym porównaniu bardziej nieufne, choć oba państwa charakteryzują się pesymistyczną postawą. Związane jest to

z brakiem autorytetów, które mogłyby być poważnym fundamentem zaufania w pandemicznym okresie:

Brak jest autorytetów, które by przekonały do zachowań dla dobra wspólnego choćby np. przekonanie do szczepienia, noszenia maseczek itd. [k37, radna dzielnicowa]

Polacy zdecydowanie najbardziej ufają rodzinie i znajomym (aż 97% badanych), następnie sąsiadom (73% badanych) i lokalnym autorytetom, choć w tym przypadku wynik nie jest jednoznaczny, bo tylko 59% badanych darzy zaufaniem te jednostki, a 8% nie było w stanie określić swojego nastawienia.

Kiedyś bardzo bazowałem na zaufaniu innych osób, ale teraz sam tracę zaufanie do innych do przedstawicieli urzędów, samorządów, współpracowników(...). Ufam osobom bliskim i współpracownikom, z którymi znam się od dłuższego czasu. [m28, dyrektor spółdzielni socjalnej]

Jest to odmienne u respondentów węgierskich, ponieważ deklarują oni mniejszą ufność względem najbliższego otoczenia (o 11 punktów procentowych), mniejszą wobec sąsiadów (o 5 punktów procentowych) oraz większą w lokalne autorytety (o 10 punktów procentowych) w porównaniu z Polską.

Odpowiedzi na pytanie o zaufanie do instytucji pokazały, że polscy respondenci najbardziej ufają Unii Europejskiej (74% badanych), następnie policji (54%) i sądom (50%). Mniejszym zaufaniem darzą prezydenta (46%), parlament i rząd (po 44%), który nie spełnia swojej roli autorytetu w czasie pandemii:

Trudno poszukać takiej jednoczącej ostoji, która sprzyja zaufaniu (...). Rząd działający powinien być naszym mentorem, powinniśmy ufać w to, co robi a doszliśmy do sytuacji absurda. To też sprzyja podziałowi na szczepionkowców i antyszczepionkowców oraz wzmacnia inne podziały. [m39, radny dzielnicowy, NGO]

Warto też zauważyć, że dość duża grupa miała problemy z wyborem odpowiedzi, w przypadku sądów było to aż 11% badanych. Zatem trudność Polakom sprawiło przyjęcie jasnego stanowiska wobec pewnych instytucji.

Natomiast najwięcej węgierskich respondentów deklaruje zaufanie do policji (79% badanych) i sądów (66%). Niższe i porównywalne wartości uzyskano kolejno dla rządu, prezydenta, Unii Europejskiej i parlamentu, choć może to być też zaufanie powierzchowne:

Udajemy, że im wierzymy, jednocześnie starając się uzyskać od państwa, jak najwięcej się da. Ale w sytuacjach nadzwyczajnych wychodzi na jaw, że im w ogóle nie ufamy. [m25, NGO]

Podsumowując, społeczeństwo węgierskie charakteryzuje się większym zaufaniem do instytucji krajowych, niezwiązanych bezpośrednio z polityką, ale jest podzielone w ocenie instytucji ustawodawczych i wykonawczych. Najbardziej odmienne w porównaniu obu państw jest deklarowane zaufanie do Unii Europejskiej, ponieważ w przypadku Polski jest ono największe spośród wszystkich badanych instytucji, natomiast na Węgrzech jedno z najmniejszych, co prawdopodobnie związane było z chaosem działań podczas pandemii:

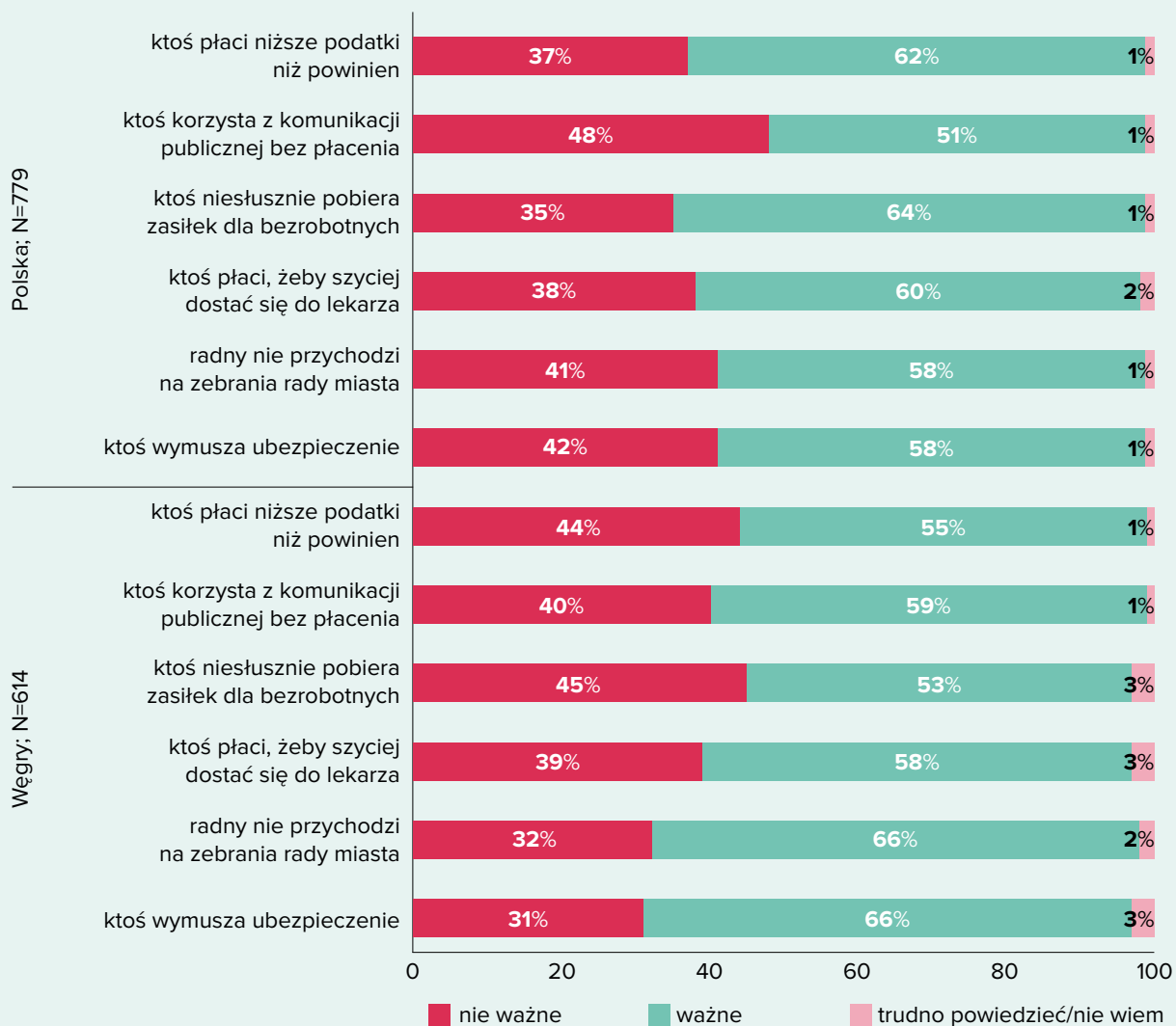
Komisja Europejska w żaden sposób nie dała do zrozumienia, jakie działania rządów są dla niej do przyjęcia. [m25, prawnik aktywista]

W ocenie całościowej zaufania społecznego można stwierdzić, że Polacy w większości badanych sektorów cechują się większą nieufnością niż Węgrzy. Oba państwa zdecydowanie bardziej ufają swojemu bliskiemu otoczeniu niż instytucjom związanym z polityką, choć pojawiły się znaczące różnice w ocenie zaufania do władzy sędziowskiej i służb policyjnych.

4.2 Normy i wartości

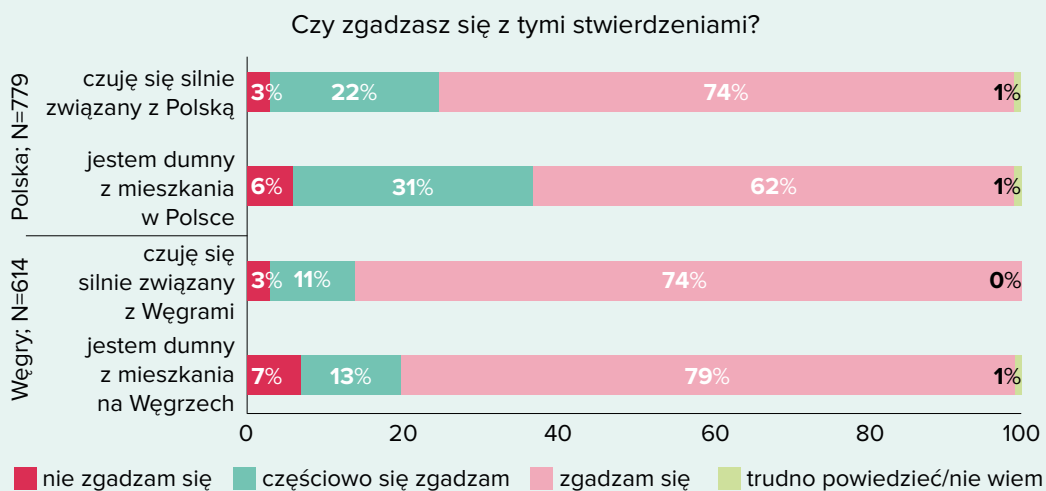
Grafika 12. Postawy wobec dobra wspólnego

Które z tych zachowań jest dla Ciebie ważne

Źródło: opracowanie własne

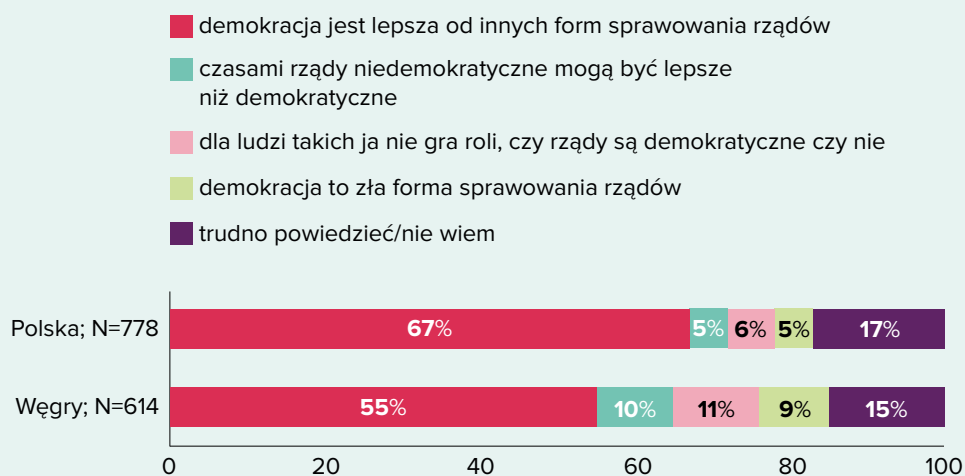
Grafika 13. **Poczucie tożsamości narodowej**

Źródło: opracowanie własne

Grafika 14. **Akceptacja dla demokracji**

Które z tych twierdzeń o demokracji jest ci najbliższe?

Źródło: opracowanie własne

Komentarz:

Ponad połowę badanych z obu państw obchodzą wszystkie wymienione nieobywatelskie postawy i zachowania. Polaków najbardziej dotyka niesłuszne pobieranie zasiłku dla bezrobotnych (64%) oraz płacenie niższych podatków, niż się powinno (62%). Natomiast najmniej dbają o unikanie opłat za transport publiczny (51%). Różni się to od odpowiedzi respondentów węgierskich, którzy wybrali nieodpowiedzialnego rad-

nego miejskiego oraz wyłudzenie odszkodowania jako najbardziej zasługujące na uwagę (po 66%). Najmniej niepokoją ich niesłuszne zasiłki dla bezrobotnych (53%) i niesprawiedliwe podatki (w tej kwestii jest największy rozdzźwięk między badanymi polskimi i węgierskimi, aż 11% różnicy). Opłacenie szybszej wizyty u lekarza skutkuje podobną oceną respondentów z obu państw (dba o to 60% Polaków i 58% Węgrów).

Jeśli przepchniemy się przed kimś kto bardziej potrzebuje miejsca np. w szpitalu to mamy tą osobę na sumieniu. [m45, guerilla gardening]

W obu przypadkach niewielki odsetek badanych nie potrafił odpowiedzieć na pytania, choć bardziej zdecydowani byli badani z Polski.

Badając poczucie tożsamości narodowej wykazano, że prawie 3/4 respondentów z Polski deklaruje poczucie silnego przywiązania do swojego kraju, natomiast ponad 20% zgadza się częściowo z tym stwierdzeniem. Jest to większy procent próby badawczej niż wśród węgierskich respondentów, ponieważ tam „niezdecydowanych” jest tylko 11% przy aż 85% osób pewnych silnej więzi z ojczyzną. W obu krajach tylko 3% badanych nie czuje przywiązania do swojego kraju. Podobna proporcja różnic między państwami jest także w ocenie dumy z życia w danym państwie, choć w przypadku Polski zmniejsza się procent badanych zdecydowanie zgadzających się z tą tezą (62% polskich przy 79% węgierskich respondentów), natomiast więcej jest osób częściowo (31%) lub całkiem (6%) nieutożsamiających się (odpowiednio na Węgrzech 13% i 7%).

Ponad połowa respondentów z Węgier i ponad 2/3 respondentów z Polski oceniło ustroj demokratyczny jako najlepszą formę rządów, pomimo pewnych wątpliwości z jej realizacją w swoim kraju:

Ja się czuję najlepiej w systemie demokratycznym, nie przeszkadza mi przegrywanie ale gra nieuczciwa, nie fair. [k46, samorządowczyni]

Chyba lepszego ustroju jednak nie wymyślono dotychczas. Trudno powiedzieć, czy w Polsce mamy do czynienia z tyranią mniejszości czy większości, ale bardziej mi się wydaje że jednak mniejszości. [f23, członkini młodzieżówki partii lewicowej]

Znaczący procent Węgrów stwierdził, że dla nich forma rządów nie ma znaczenia (11% badanych), rządy niedemokratyczne mogą być lepsze (10%) i że demokracja jest złym

ustrojem politycznym (9%), choć zależy to bezpośrednio od ludzi odpowiedzialnych za władzę:

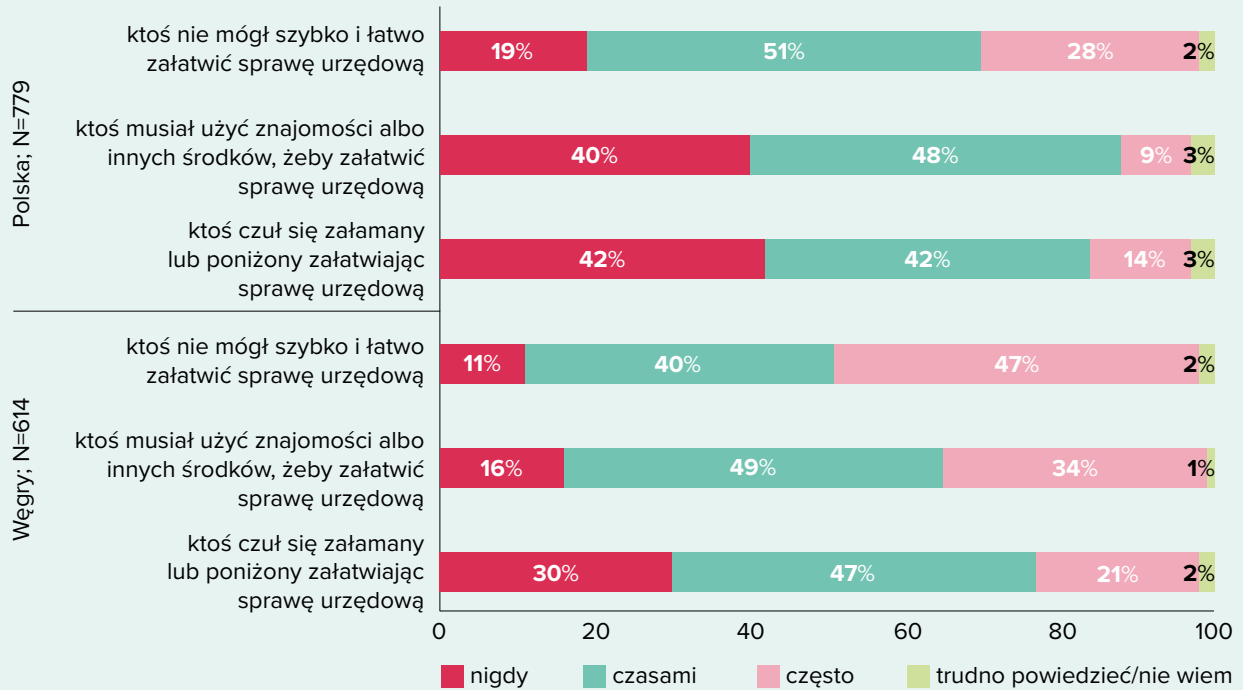
Demokracja jest zła, jeśli na jej czele są nieodpowiedni ludzie. [m18, NGO]

Łącznie daje to 30% badanych o ambiwalentnym lub negatywnym stosunku do tej formy sprawowania władzy w kraju. W przypadku Polaków, odsetek zbadanych osób o takiej postawie jest o połowę mniejszy. Warty uwagi jest, że aż 15% i 17% badanych nie potrafiło lub nie chciało odpowiedzieć na zadane pytanie o demokrację.

4.3. Struktury

Grafika 15. Relacje z instytucjami

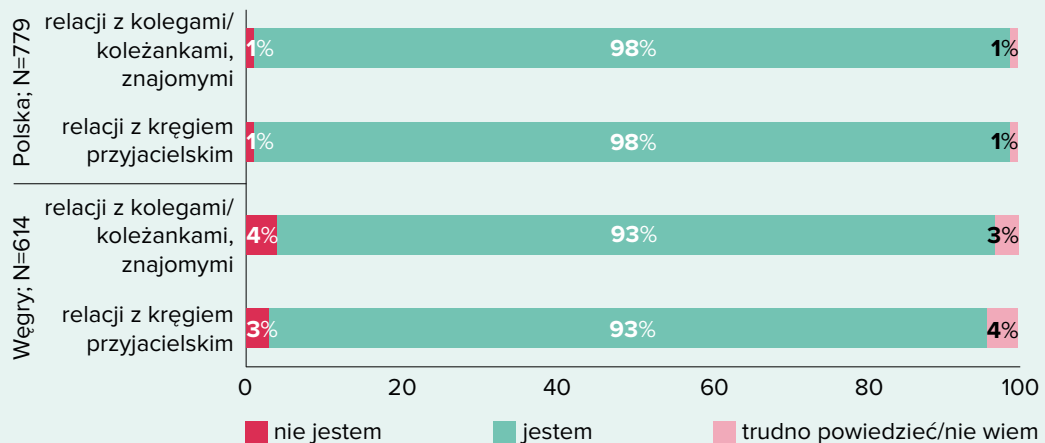
Czy zetknąłeś się z sytuacją, w której...

Źródło: opracowanie własne

Grafika 16. Relacje z ludźmi

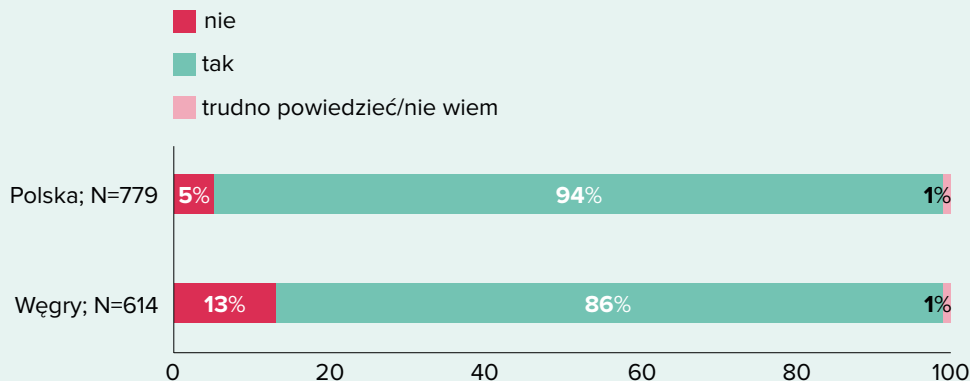
Czy jesteś zadowolony/a z...

Źródło: opracowanie własne

Grafika 17. Poczucie bezpieczeństwa

Czy jesteś zadowolony z poziomu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania?

Źródło: opracowanie własne

Komentarz:

W relacjach z instytucjami w obu krajach pojawiają się problemy. 51% Polaków czasami spotkało się z nieskutecznością załatwiania spraw urzędowych, natomiast 28% określiło taką sytuację jako częstą. Łącznie daje to 79% respondentów, którzy są świadomi utrudnień.

To wszystko zależy, gdzie idziemy do urzędu i jak on funkcjonuje. Wiem, że w urzędach jest dość strasznie, czasami zdarzają się mili pomocni urzędnicy, ale rzadko. Zawsze jest długo, trudno itp., brak pomocy w wypełnieniu dokumentów. Ustawa o dostępności jest póki co martwym przepisem, np. strony internetowe nie są dostosowane zgodnie z nią. [k40, lokalne NGO]

Ponad połowa badanych słyszała o wykorzystywaniu znajomości lub innych środków by uregulować lub zakończyć sprawy urzędowe (48% badanych określiło, że dzieje się to czasami, 9% że często), choć w tym przypadku także 40% badanych nie doświadczyła tego.

Kiedy idę coś załatwić do urzędu to staram się to załatwiać bez koneksji mam być traktowany tak jak Ci przed mną i za mną. Jeśli jako radny zadzwonię do urzędu i powiem, że odesłali kogoś z kwitkiem to potem tą osobę już inaczej potraktują, lepiej. Patologie zaczynają

się wtedy gdy znajomości przekładają się na nasze prywatne korzyści. [m39, radny miejski, NGO]

Także ponad połowa Polaków oświadczyła, że poczucie bezsilności lub upokorzenia w relacjach z urzędem się zdarzają (42% stwierdziło, że czasami, a 14% – że często o tym słyszeli), choć tu także duża grupa respondentów się z tym nie spotkała (42%).

Węgierscy respondenci nawet w większym stopniu deklarują doświadczenia z utrudnieniami w załatwianiu spraw urzędowych.

Na poziomie gminy panuje chaos regulacyjny. Machina działa wolno, a zasady zmieniają się zbyt często. [m42, lewicowy aktywista]

Tylko 11% badanych nigdy nie spotkało się z nieskutecznością działania urzędu, aż 47% określa to jako częstą sytuację. Także zdecydowana część badanych wskazuje na potrzebę wykorzystywania znajomości (łącznie 83% węgierskich respondentów). Ponadto w większym stopniu niż Polacy słyszeli o poczuciu bezsilności i upokorzenia (47% określiło, że czasami a 21%, że często), przy 30% badanych, którzy się z tym nie spotkało.

Znaczną większość badanych z obu krajów cechuje zadowolenie z relacji międzyludzkich, zarówno tych ze znajomymi, jak i z grupami przyjaciół (choć na Węgrzech satysfakcję deklaruje 5% mniej respondentów).

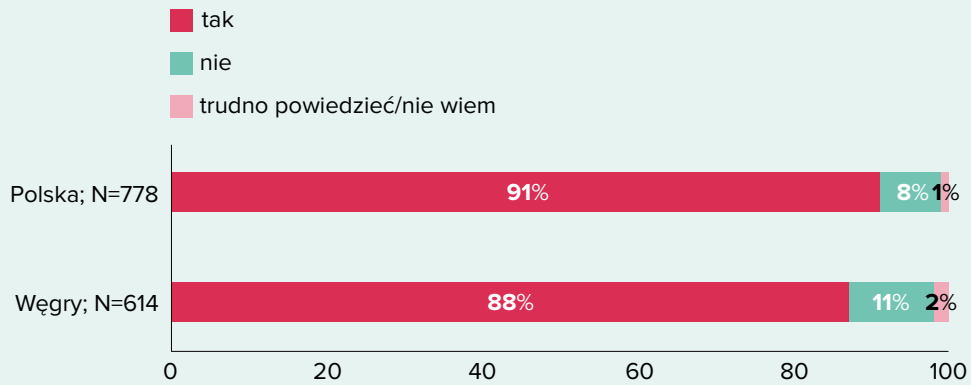
Także poczucie bezpieczeństwa jest większe w Polsce (94% badanych jest usatysfakcjonowanych jego poziomem) w porównaniu z Węgrami, wśród których 13% odpowiedziało negatywnie, co jest także związane z zagrożeniem zakażeniem koronawirusem:

Poczuję się bezpiecznie, dopiero kiedy minie zagrożenie. [m22, prawicowy aktywista]

4.4. Działania

Grafika 18. **Udział w wyborach**

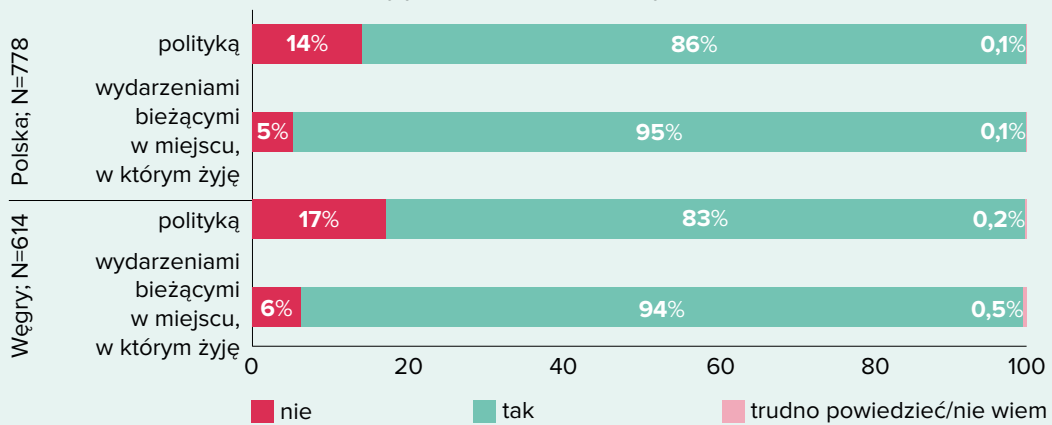
Czy głosowałeś/aś w ostatnich wyborach?

Źródło: opracowanie własne

Grafika 19. **Zainteresowanie polityką i sprawami lokalnymi**

Czy jesteś zainteresowany/a?

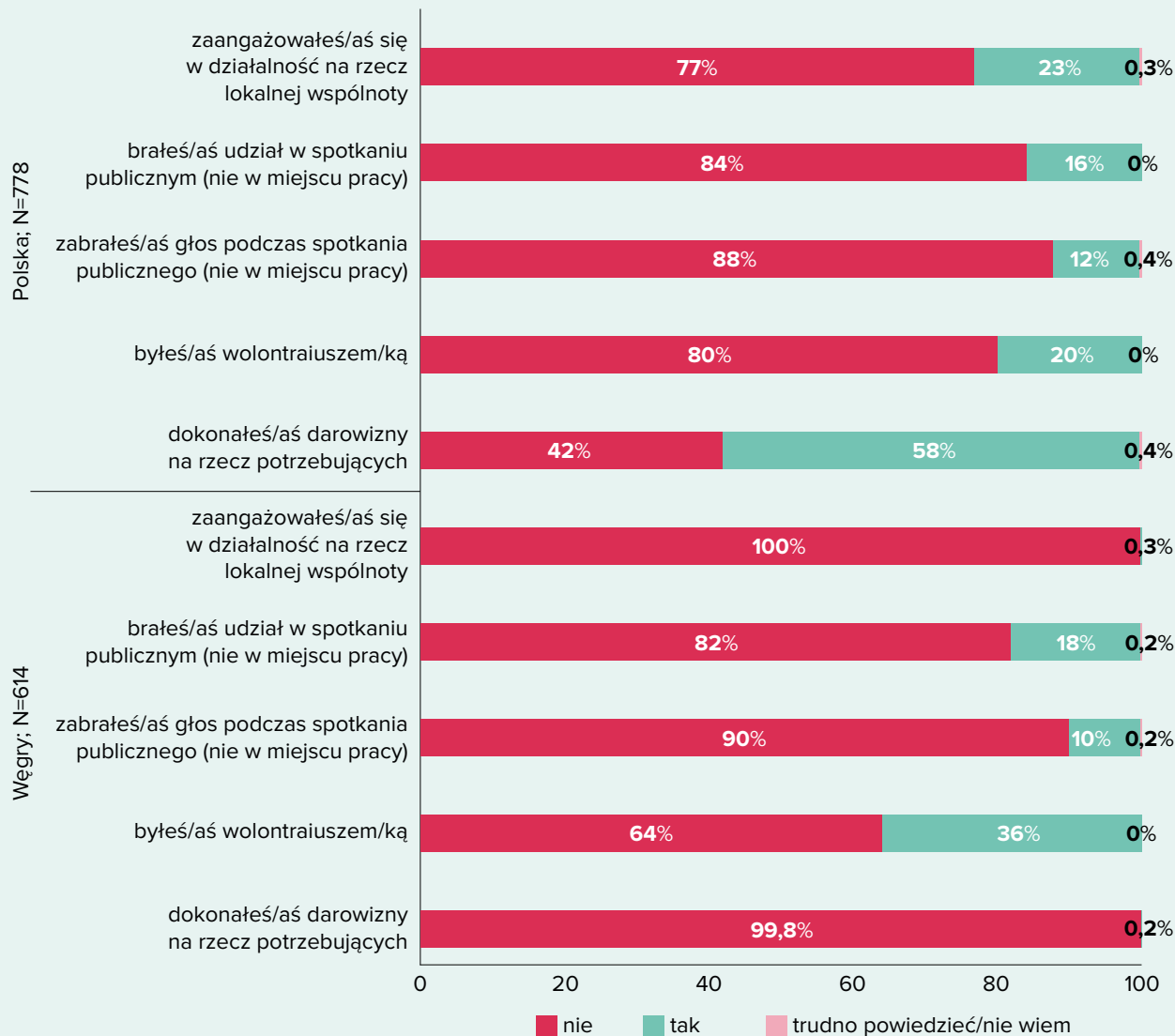
Źródło: opracowanie własne

Źródło: opracowanie własne

4.4. Działania kont.

Grafika 20. **Udział w społeczeństwie i aktywność charytatywna**

Czy w ciągu ostatniego roku...

Źródło: opracowanie własne

Komentarz:

Zdecydowana większość respondentów brała udział w ostatnich ogólnokrajowych wyborach, choć więcej procentowo głosowało Polaków (91% badanych w porównaniu z 88% Węgrów). Opinie te należy jednak traktować jako deklaratywne, co jest typową reakcją respondentów, którzy zwykle zawyżają rzeczywistą partycypację polityczną (w Polsce w 2019 roku frekwencja wyniosła nieco ponad 60%).

Zainteresowanie ogólną polityką zadeklarowało 86% respondentów polskich i 83% węgierskich, a jeszcze więcej badanych przejmują się sprawami lokalnymi – odpowiednio 95% i 94%. Zatem są to wartości porównywalne.

Wyniki badania wskazały na małe zaangażowanie społeczne respondentów z obu krajów, choć w Polsce jest ono wyższe niż na Węgrzech – 23% Polaków udzielało się na lokalnej społeczności w ostatnim roku, (i nikt z węgierskich badanych). Może to wynikać zarówno z nieufności, jak i z braku stabilności życia.

Nigdy nie mieliśmy wielkiego zaufania do społeczeństwa obywatelskiego. Nie sądzę, że duża część społeczeństwa może zacząć działać społecznie. Pewnie jest wiele ku temu powodów, ale to już wyzwanie dla najmłodszego pokolenia. [m18, NGO]

Mam poczucie, że najbardziej angażują się osoby ustabilizowane zawodowo i rodzinie, które chcą dać społeczeństwu coś od siebie. [k51, radna dzielnicowa]

Jest to prawdopodobnie związane także z sytuacją pandemiczną, która ogranicza aktywności i wprowadza niepokój o zdrowie swoje i najbliższych osób. Porównywalny odsetek respondentów był obecny na zebraniach publicznych (16% badanych z Polski i 18% z Węgier) i przemawiał na nich (12% Polaków i 10% Węgrów). Aktywność społeczna w formie wolontariatu jest zauważalnie powszechniejsza na Węgrzech – do takiego doświadczenia przyznało się 36% respondentów w porównaniu z polskimi 20%.

Interesującym jest, że ponad połowa polskich respondentów deklaruje, że przekazała datkę lub darowiznę osobom potrzebującym spoza rodziny (58%), natomiast żaden z węgierskich badanych nie wykonał w zeszłym roku tego rodzaju charytatywnego gestu. Zatem Polacy preferują pomoc finansową, a Węgrzy bezpośrednią pracę w formie wolontariatu.

5

PODSUMOWANIE

W naszym raporcie opisaliśmy kapitał społeczny w Polsce i na Węgrzech pod kątem czterech wymiarów: 1) Zaufania, 2) Norm i wartości, 3) Struktury oraz 4) Działań. W podsumowaniu zawarliśmy najważniejsze podobieństwa i różnice w każdym z tych wymiarów oraz syntetyczny wskaźnik kapitału społecznego przedstawiony w tabeli.

Zaufanie:

- Oba państwa charakteryzuje niewielkie ogólne zaufanie do społeczeństwa i podobny poziom zaufania do osób (choć Polacy ufają bardziej najbliższemu otoczeniu, natomiast Węgrzy także lokalnym autorytetom).
- Węgrzy bardziej ufają instytucjom (ponad połowa badanych), a najbardziej wiarygodne są dla nich policja i sądy (niezwiązane bezpośrednio z polityką); natomiast Polacy deklarują największe zaufanie dla Unii Europejskiej.
- Mniej więcej połowa respondentów z obu krajów ufa instytucjom związanym z polityką, czyli rządowi, prezydentowi i parlamentowi.

Normy i wartości:

- Wśród wybranych postaw nieobywatelskich Węgrów dotyka najbardziej nieodpowiedzialność miejskiego radnego oraz wyłudzenie odszkodowania, a Polaków – niesłusznie przyjmowanie zasiłki dla bezrobotnych i oszustwa podatkowe.
- Polacy i Węgrzy deklarują poczucie silnego przywiązania do swojego kraju i są dumni z mieszkania w nim.
- Polacy są bardziej prodemokratycznie nastawieni, w porównaniu z Węgrami, którzy są podzieleni w ocenie skuteczności tej formy sprawowania władzy w kraju.

Struktury:

- Trudności w załatwianiu spraw urzędowych zdarzają się często w obu krajach, choć częściej doświadczają tego Węgrzy; dotyczą one kolejno nieskuteczności działań, potrzeby wykorzystania znajomości i poczucia bezsilności lub upokorzenia.
- Obie grupy badanych cechuje wysoki poziom satysfakcji z bliższych i dalszych relacji międzyludzkich i poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania.

Działania:

- Zarówno Polacy jak i Węgrzy deklarują wysoką frekwencję w ostatnich krajowych wyborach i także duże zainteresowanie polityką, a w szczególności działaniami lokalnymi.
- Oba społeczeństwa charakteryzuje niewielka aktywność prospołeczna, ponadto częściej przyjmują inną formę działań charytatywnych – Polacy preferują pomoc finansową, a Węgrzy bezpośrednią pracę w formie wolontariatu.

Dalej znajduje się procentowa wartość kapitału społecznego w przedziale od 0% do 100% w odniesieniu do każdego wskaźnika, obszaru, wymiaru oraz całkowitego wskaźnika kapitału społecznego.

Grafika 21. Kapitał społeczny w Polsce i na Węgrzech – zestawienie zbiorcze

Źródło: opracowanie własne

	Polska	Węgry
Zaufanie	50%	57%
Ogólne zaufanie: większości ludziom można ufać	21%	35%
Zaufanie wobec ludzi	76%	74%
członkowie własnej rodziny (tak)	97%	86%
przyjaciele i znajomi (tak)	73%	68%
sąsiedzi (tak)	59%	69%
Zaufanie wobec instytucji	53%	61%
samorząd (np. burmistrzowie, radni) (tak)	59%	69%
sądy (tak)	50%	66%
policja (tak)	54%	79%
parlament (tak)	44%	51%
prezydent (tak)	46%	53%
rząd (tak)	44%	55%
Unia Europejska (tak)	74%	52%

	Polska	Węgry
Normy i wartości	65%	63%
Postawy wobec dobra wspólnego	59%	60%
ktoś płaci mniejsze podatki niż powinien (ważne)	62%	55%
ktoś unika płacenia za komunikację publiczną (ważne)	51%	59%
ktoś pobiera nienależny zasilek (ważne)	64%	53%
ktoś płaci, by dostać się szybciej do lekarza (ważne)	60%	58%
radny nie przychodzi na zebrania rady miasta (ważne)	58%	66%
ktoś wymusza ubezpieczenie (ważne)	58%	66%
Poczucie tożsamości narodowej	68%	73%
silny związek z moim krajem (zgadzam się)	74%	85%
duma z życia w moim kraju (zgadzam się)	62%	79%
Akceptacja dla demokracji: uznanie demokracji za najlepszą formę rządów	67%	55%

	Polska	Węgry
Struktury	70%	71%
Relacje z instytucjami	17%	34%
ktos nie mógł szybko i łatwo załatwić sprawę urzędową (często)	28%	47%
ktos musiał urzyć znajomości albo innych środków, żeby załatwić sprawę urzędową (często)	9%	34%
ktos czuł się załamany lub poniżony załatwiając sprawę urzędową (często)	14%	21%
Relationships with people	98%	93%
relacji ze kolegami/koleżankami, znajomymi (zadowolenie)	98%	93%
relacji z kręgiem przyjacielskim (zadowalające)	98%	93%
poczucie bezpieczeństwa: poziom bezpieczeństwa w miesjcu zamieszkania (zadowalający)	94%	86%

	Polska	Węgry
Działania	91%	88%
Deklarowany udział w wyborach (tak)	91%	88%
Zaintersowanie polityką i sprawami lokalnymi	91%	89%
Zaintersowanie polityką	86%	83%
Zainteresowanie sprawami lokalnymi	95%	94%

	Polska	Węgry
Kapitał społeczny	69%	70%
Zaufanie	50%	57%
Normy i wartości	65%	63%
Struktury	70%	71%
Działania	91%	88%

Mimo różnic widocznych w przypadku poszczególnych wskaźników i obszarów wiadać, że zarówno w ramach czterech analizowanych wymiarów jak i syntetycznej wartości wskaźnika procentowego poziom kapitału społecznego jest na dość zbliżonym poziomie.

Wśród najważniejszych podobieństw można wyróżnić **niewielkie zaufanie do społeczeństwa, trudności w relacjach z urzędami, poczucie przywiązania do swojego kraju oraz zainteresowanie lokalną i ogólną polityką**. Badanych z obu krajów różni natomiast przede wszystkim **poziom zaufania do instytucji, wrażliwość na inne nieobywatelskie zachowania, stosunek do demokracji oraz różne formy zaangażowania społecznego**. Ponadto pandemia ograniczyła możliwości działań, uwypukliła błędy systemów oraz wpłynęła na poczucie bezpieczeństwa i stabilności.

Niski kapitał społeczny w kontekście zaufania można wiązać z dużą polaryzacją społeczną widoczną w Polsce i na Węgrzech, która prowadzi do osłabienia więzi społecznych, skonfliktowania i niewłaściwego funkcjonowania urzędów. Jest to poważne wyzwanie dla społeczeństw obydwu krajów. Ważną rolę w tym aby mu sprostać mogą odegrać organizacje typu *think-thank*: działając w sposób horyzontalny poprzez włączanie reprezentantów różnych środowisk i „przebijanie” istniejących baniek informacyjno-ideologicznych oraz skupienie się na proponowaniu rozwiązań w różnych obszarach funkcjonowania społeczeństwa i państwa w oparciu o merytoryczną debatę.

6

ZAŁĄCZNIK

6.1. Lista tabel

Tabela 1. Wymiary kapitału społecznego	8
Tabela 2. Uzasadnienie wyboru technik badawczych wraz z opisem próby badawczej	12

6.2. Lista grafik

Grafika 1. Schemat triangulacji zastosowanej w badaniu	11
Grafika 2. Płeć – Polska, N=779	13
Grafika 3. Płeć – Węgry, N=614	13
Grafika 4. Wiek – Polska, N=779	13
Grafika 5. Wykształcenie – Polska, N=779	14
Grafika 6. Wykształcenie – Węgry, N=614	14
Grafika 7. Wiek – Węgry, N=614	14
Grafika 8. Schemat procedury badawczej	15
Grafika 9. Zaufanie ogółem	16
Grafika 10. Zaufanie do osób	16
Grafika 11. Zaufanie do instytucji	17
Grafika 12. Postawy wobec dobra wspólnego	20
Grafika 13. Poczucie tożsamości narodowej	21
Grafika 14. Akceptacja dla demokracji	2
Grafika 15. Relacje z instytucjami	24
Grafika 16. Relacje z ludźmi	25
Grafika 17. Poczucie bezpieczeństwa	25
Grafika 18. Udział w wyborach	27
Grafika 19. Zainteresowanie polityką i sprawami lokalnymi	27
Grafika 20. Udział w społeczeństwie i aktywność charytatywna	28
Grafika 21. Kapitał społeczny w Polsce i na Węgrzech – zestawienie zbiorcze	32

6.3. Autorzy

Dr Krzysztof Mączka. Pracownik naukowy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zajmujący się politykami publicznymi, w szczególności związanymi ze środowiskiem naturalnym. Prowadził liczne projekty badawcze finansowane między innymi ze środków Komisji Europejskiej, Funduszy Norweskich i Narodowego Centrum Nauki.

Dr Maciej Milewicz. Socjolog i ekspert marketingu publicznego. Były kierownik Oddziału Dialogu Społecznego w Biurze Prezydenta Miasta Poznania odpowiedzialny za prowadzenie konsultacji społecznych z mieszkańcami. Właściciel niezależnej firmy marketingowej

Dr Miłosz Hodun. Prezes Fundacji Projekt: Polska i członek zarządu European Liberal Forum. Wykładowca na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Reykjaviku. Autor i redaktor publikacji na temat populizmu i mowy nienawiści w Europie.

6.4. Organizacje

European Network of Political Foundation to organizacja parasolowa i ośrodek wiedzy w temacie demokracji i współpracy rozwojowej. Jest platformą współpracy dla swoich członków ułatwiającą skoordynowany dialog z instytucjami europejskimi, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i innymi podmiotami.

Fundacja Projekt: Polska – została powołana do życia w 2007 r. przez grupę ekspertów, działaczy pozarządowych i przedsiębiorców w celu wsparcia działań na rzecz bardziej nowoczesnej, otwartej i liberalnej Polski. Fundacja jest interdyscyplinarnym think-do tankiem realizującym swoje cele poprzez badania naukowe, projekty społeczne i kampanie edukacyjno-informacyjne. Działa jako płaszczyzna współpracy, łącząc wiedzę i doświadczenie profesjonalistów wywodzących się z różnych środowisk i wierzących w progresywną Polskę w silnej Europie.

Współfinansowane
przez Unię Europejską